

Barmhartigheid

Het was, denk ik, de eerste en de laatste keer dat het woord barmhartig viel in een gewone doordeweekse conversatie. Op de middelbare school las ik *Les Misérables* van Victor Hugo en werd geraakt door vele scènes, maar door één in het bijzonder. Na zijn ontslag uit de gevangenis, waar hij 20 jaar heeft vastgezeten voor het stelen van een brood en vier vluchtpogingen, krijgt de berooide en verbitterde Jean Valjean een warm onthaal bij de bisschop. Die nodigt hem uit voor het avondmaal en biedt hem onderdak voor de nacht. Als Valjean merkt dat de bisschop het tafelzilver niet achter slot en grendel opbergt, neemt hij zijn kans waar en verdwijnt als een dief in de nacht met het bestek. Maar gendarmes pakken hem op, slaan hem in de boeien en brengen hem terug naar de bisschop. Die blijft onverstoort. Hij pakt de twee resterende kandelaars uit de kast, duwt ze Valjean in de handen en zegt: "Waarom heb je deze niet meegenomen? Die had ik je toch ook gegeven?" De gendarmes hebben het nakijken. Ik vertelde mijn moeder over deze scène en toen viel het woord. Ze zei: 'Wat barmhartig'.

Het begrip barmhartigheid lijkt uit een andere eeuw te stammen, net als de woorden goedertierenheid en lankmoedigheid en net als mijn lieve moeder. Terwijl het toch zo'n prachtig woord is: een hart vol erbarmen. Wonderlijk hoe woorden langzaam uit de tijd wegglijden. Ik gebruik het woord barmhartigheid nu in wereldse zin alleen nog in de benaming voor de zusters van liefde op mijn lagere school: 'krenge van barmhartigheid' (overigens een term waarmee die schatten ernstig tekort werden gedaan).

Barmhartigheid valt uiteen in drie elementen: zien- bewogen worden- en in beweging komen.

Allereerst het zien. Dat is iets anders dan kijken. Kijken is gedistantieerd. Je kunt kijken zonder te zien. Zien begint met ontvankelijk zijn. Aanwezig met al je zintuigen in het hier en nu. Het oordeel opschorten. Je openstellen voor wat zich voor je ogen afspeelt.

Dan bewogen worden. Een getraumatiseerde overlevende van een ramp kwam na de bevrijding terecht in een Zwitserse kliniek waar hij lange gesprekken voerde met een arts. Hij vertelde: "Alle andere artsen ontvingen hun patiënten in de spreekkamer, maar deze arts sprak altijd met mij af in de röntgenkamer waar het schemerdonker was. Pas veel later kwam ik erachter waarom hij dat deed. Als hij met me praatte moest hij altijd huilen." Deze arts voelde tot in de vezels van zijn ziel het immense lijden van de ander. Hij had weet van de onontkoombare verbondenheid van allen met allen. Wist wat het betekent om geraakt te worden. Zoals wij dat allemaal op een of andere manier weten.

Het kan mis gaan omdat we wel zien maar niet bewogen worden, of omdat we wel bewogen zijn maar niet in beweging komen. Dat laatste blijkt vaak het moeilijkst. We hebben haast, een koe gekocht, zorgen aan ons hoofd, denken dat we toch niets kunnen doen of dat anderen het wel zullen doen, of zijn gewoon gemakzuchtig. Het blijft bij een gevoel van compassie, maar bij barmhartigheid draait alles om de daad. Gaan waar een weg is. Of geen weg. Want in beweging komen is ook : weten wat te doen als je niet weet wat te doen.

Weten dat je de wond niet kunt genezen, maar wel de gewonde kunt bijstaan.

Barmhartigheid is de hand die troost, de voet die gaat, het oog dat ziet, het oor dat luistert. Maar voor wie word ik geacht barmhartig te zijn?

Drie mensen gaan op reis. Ze hebben hun eigen plannen, hun eigen reisschema, hun eigen bestemming. Dan gebeurt er iets onverwachts, iets ontregelends. Ongewenst verschijnt er op hun netvlies een zwaargewonde man. En op hetzelfde moment dat ze hem in het oog krijgen, worden ze ongevraagd verantwoordelijk gemaakt. Ineens staan ze voor een keuze waar ze zich vijf minuten eerder het hoofd nog niet over hoefden te breken. Gaan ze in op het appèl dat van de man uitgaat of vervolgen ze haastig hun weg zonder in beweging te komen? “Waarom”, zullen de priester en de leviet zeggen, “zou ik iets moeten doen? Ik ken die man niet.” In hun ogen is een naaste iemand die je na staat. Min of meer nabij is. Een familielid, een stamgenoot, een geloofsgenoot. Zeker geen verachtelijke vreemde. Maar hier doorbreekt Jezus dat hokjesdenken. De man langs de weg wordt niet aangeduid als lid van een kaste of geloofsgemeenschap, nee, in de oorspronkelijke tekst wordt hij *antropos* genoemd, een mens. En omdat die ander een mens in nood is, heeft hij recht op mijn barmhartigheid. Het argument om te handelen is niet dat hij mij na staat of sympathiek voorkomt of dat ik mezelf in hem herken. Het bijbelse liefdesbegrip heeft niets te maken met subjectieve aantrekkingskracht maar alles met dat appèl. Je wordt geroepen, en puur en alleen dat simpele gegeven veroorzaakt een onrust, een bewogenheid die het moeilijk maakt je aan de ander te onttrekken. En dat is lastig. Ongemakkelijk op het irritante af.

Waarschijnlijk heeft geen van de drie reizigers bij aanvang van de reis gebeden: “Lieve Heer, leg vandaag een gewonde langs mijn weg”. Barmhartigheid begint dan vaak ook met het overwinnen van weerstand. Diep ademen en springen. Je leven overhoop laten halen, je plannen in de war laten schoppen, je uitleveren aan die ander met huid en haar. Aan hem of haar voorbijlopen betekent het geweld doortrekken. Is het zo radicaal? Ja, zo radicaal is het in mijn ogen.

Ik betrap me erop dat ik me altijd vrij gemakkelijk identificeerde met de Samaritaan – ja, nee, natuurlijk zou ik helpen- maar inmiddels weet ik ook de leviet en de priester in mij huizen. Wegkijken heeft ook zo zijn bekoring. Maar het is een vlucht. Je mag nee zeggen maar je moet ja zeggen. Zo paradoxaal is het.

In het verhaal zit nog een talig addertje onder het gras: de Thorageleerde vraagt aan Jezus: “Wie is mijn naaste?” God lijkt voor hem gesneden koek, maar zijn naaste blijktbaar niet. Het is de vraag die vandaag vaak klinkt in het publieke en politieke debat. En het antwoord is meestal strak omljnd. Jij wel, jij niet. Voor jou houden we onze grenzen en huizen en harten en ogen gesloten. Vooral dat. En in het verlengde daarvan kan de eigentijdse barmhartige Samaritaan er flink van langs krijgen. In Italië en Griekenland werden vorig jaar – nog voor de coronacris uitbrak - vrijwilligers van hulporganisaties vervolgd voor het redden van migranten op zee. In Frankrijk bepaalden burgemeesters dat het uitdelen van voedsel en medische hulp aan migranten illegaal is. In Scandinavië, Zwitserland en Groot-Brittannië werden chauffeurs die migranten een lift gaven voor de rechter gesleept. En in Italië mensen die eten en douches aan migranten aanboden gearresteerd. Jezus zou ze onbarmhartig de oren wassen, deze hedendaagse wetsgeleerden. Hij keert de vraag: ‘Wie is mijn naaste’, radicaal om. Maakt ervan: ‘Van wie word ik geacht de naaste te worden?’ Naasten heb je niet, naaste ben je niet, naaste word je op het moment dat je gehoor geeft aan de roep van een ander. Opnieuw en opnieuw. Het is een proces dat nooit klaar is.

Ik kan me voorstellen dat u een beetje moe en moedeloos wordt van die radicale Jezus. We worden zonder ophouden geroepen en moeten we dan ook zonder ophouden gehoor geven? Aan al die stemmen van mensen ver weg, van mensen dichtbij? Dat is toch niet te

doen? Wordt hier van ons niet het onmogelijke gevraagd? Misschien, maar dat zou je het credo van Jezus kunnen noemen: wees realistisch, streef naar het onmogelijke. En we hoeven er ook niet onder gebukt te gaan dat we er niet in zullen slagen om het onmogelijke te realiseren. We kunnen dat visioen koesteren in de wetenschap dat alles wat we doen stukwerk is. Wat van ons gevraagd wordt, is dat we niet aflatend proberen om met heel ons haperende hart, onze stamelende ziel en ons te kort schietende verstand antwoord te geven op het moment dat we iemand horen roepen.

Ik begon dit verhaal met het woord barmhartigheid en wil daar ook graag mee eindigen. God wordt in alle drie de monotheïstische godsdiensten De Barmhartige genoemd. De joodse vertaling van barmhartige God luidt: baarmoederlijke God. Waar in het Nederlands het hart het kernorgaan is van barmhartigheid, is dat in het Hebreeuws de baarmoeder. Dat impliceert een diepe afhankelijkheid van de mens van God en een onvoorwaardelijke houding van liefde van God voor de mens, zoals van een ouder voor het ongeboort kind. Een baarmoederlijke God met een hart vol erbarmen, getooid met de naam Ik zal er zijn, bij wie niets onmogelijk is en naar wiens beeld en gelijkenis wij zijn geschapen. Kan het mooier? Laten we zo proberen te leven dat dit onmogelijke prachtverhaal in ons werkelijkheid wordt.

Colet van der Ven
25 april 2021